

András Csaba

[Pécsi Tudományegyetem BTK Filmtudományi Tanszék]

A termelés és a berendezések. Irodalom, film és piac viszonya Bertolt Brecht A „Koldusopera”-per című írásában

Bertolt Brecht A „Koldusopera”-per (1931) című szövegében arra a bírósági eljárásra reflektál, mely során elvesztette a lehetőséget, hogy beleszóljon a Koldusopera megfilmesítésébe: a tárgyalásokat modellező tandrámák nagy szerzője saját peréből formál szociológiai példabeszédet. A szöveg alig mond valamit az addigra Georg Wilhelm Pabst rendezésében elkészült filmről, sok energiát fordít viszont a per jogi és gazdasági körülményeinek alapos bemutatására. Emellett Brecht az üggyel foglalkozó újságcikkek részleteinek elemzésével bemutatja, hogy milyen – a tárgyaláshoz kapcsolódó – tévképzetek működnek a kor polgári nyilvánosságában; ágrajz formájában prezentálja, hogy a filmipar miképp inkorporál forradalmi műalkotásokat; és rendkívül izgalmas megállapításokat tesz a művészet funkciójáról a kapitalizmusban.

Előadásomban a szöveg a műalkotások gazdasági szituáltságával kapcsolatos érvelésével foglalkozom, különös tekintettel a műalkotások árujellegének kérdésére és a „műalkotás” fogalmának átalakulására. Ezt követően – Brecht írását elsősorban Walter Benjamin Műalkotás-tanulmányának hasonló megállapításaihoz kapcsolva, és Weiss János A modernség esztétikai programja című kötetére támaszkodva – azt vizsgálom, hogy Brecht szerint a film pusztán léte milyen mértékben határozza meg minden más művészeti ág helyzetét. Végül A „Koldusopera”-per és Brecht egyéb írásai alapján felvázolom a szerző álláspontját a film politikai szerepéről. Központi kérdésem, hogy Brecht miért lát kiemelkedő politikai lehetőséget a filmben, ha – mint írja – a film létrehozásának eszközeit a kapitalizmus „átitatja”, és hogy ez miképp viszonyul legfontosabb korabeli baloldali teoretikusok (Theodor Adorno, Walter Benjamin, Ernst Bloch) vonatkozó elgondolásaihoz.

B. Kiss Mátyás

[ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola]

A tőke vámpírtermészete. A politikai gazdaságtan bírálatának szépirodalmi és popkulturális vonatkozásai

„A tőke elhalt munka, amely vámpír módjára csak azáltal elevenedik meg, hogy eleven munkát szív magába, és annál inkább él, mennél többet szívott be” – írja Marx A tőke első könyvében. Olvasható-e A tőke gótikus rémregényként, ahogy ezt Marx életrajzírója, Francis Wheen javasolta? Előadásomban felvázolom Marx legfontosabb szépirodalmi inspirációit: Shakespeare, Goethe és Swift mellett kiemelendő Heinével való baráti és rokoni kapcsolata, aki szellemi partnere volt a hegeli rendszer bírálatában.

Előadásom második részében a fenti, híres idézet irodalmi és gazdasági-filozófiai értelmezéseit járom körül, elhelyezve azt a XIX. századi irodalmi és képzőművészeti vámpírbrázolások és politikai karikatúrák kontextusában. Kiindulópontom szerint nagy jelentősége van annak, hogy Marx (és Engels) maga is egy (rém)irodalmi vízió segítségével vázolja fel elméletét, s e toposzhoz évtizedek távlatából, újra és újra visszatér. A vámpírmetaforában (melyet Franco Moretti és Gary Zabel is elemzett) marxi elmélet kulcsproblémái sűrűsödnek össze: az elidegenedés, tárgyiasulás, értéktöbblet, de a tőke szerves összetételének változása is levezethető belőle.

A vámpírmetafora népszerűségének oka, hogy e rendkívül bonyolult kérdéseket vonzó és könnyen befogadható formában tömöríti – nem véletlen, hogy Mark Fisher a tőkét szintén vámpírként és „zombigyárosként” jellemzi. Lukács a Történelem és osztálytudatban a kapitalizmus alaptulajdonságaként jelölte meg az élő munka fölött uralkodó holt munkát. Ha A tőkét (rém)irodalmi műként olvassuk, az is állítható, hogy a szerző fenntartja a vámpír fogságából való kiút, a happy end lehetőségét.

Előadásom utolsó részében arra kérdezek rá, hogy a vámpír- és zombi-történetek mennyiben kapitalizmus-víziók. Az olyan alkotások, mint a Drakula vagy A fehér zombi nagyon is értelmezhetők a politikai gazdaságtan szempontjai felől. Marxtól segítségül hívva teszem föl a kérdést, hogy miként ragadható meg a zombik és vámpírok gazdasági pozíciója a wallersteini világrendszer-elemzés eszközeivel.

Bagi Zsolt

[Pécsi Tudományegyetem BTK Filozófia Tanszék]

Kulturális logika vagy emancipatorikus esemény? Kapitalizmus és irodalom

A kritikai kultúraelméletben Lukácstól Debord-on át Fredric Jamesonig ívelő meggyőződés, hogy a kapitalizmusnak létezik olyan transzcendentális formája, amely minden társadalmi részrendszerben, így a kultúrában is uralkodóvá válik. "Az áruformának át kell járnia és a maga képére kell formálnia a társadalom életének valamennyi megnyilvánulását" -- írta Lukács György a Történelem és osztálytudatban. Az irodalmi nyelv -- mint a kultúra bármely más jelensége -- ebből fakadóan csupán e forma egyik (emancipatorikus vagy alávetett) kifejezési módja lehet. Elgondolhatjuk-e a kapitalizmust e logika nélkül? Elgondolhatjuk-e az irodalmi nyelvet eseményként, ahelyett, hogy kifejezésként gondolnánk el, anélkül hogy feladjuk az emancipatorikus irodalom lehetőségét, és a semmitmondásra, szórakoztatásra, szellemességre egyszerűsítsen feladatát? A "kapitalizmus kulturális logikája" sehova nem vezető hipotézis, üres szókép, ami tetszőleges, és végső soron minden modern kulturális fenoménban a kapitalizmus kifejeződését látja és láttatja.

Borbély András

[Csíkszeredai Sapientia Tudományegyetem Humántudományi Tanszék]

Genezis és autonómia - két marxista esztétikai koncepció

Előadásomban Theodor. W. Adorno autonóm műalkotásról és Lukács György realizmusról alkotott koncepciójának vázlatos fogalmi rekonstrukciójára törekszem. Mindkét elképzelés a tőkés termelési mód Marx által adott bírálatából indul ki, ám esetenként szögesen ellentétes irányú következtetésekre jutnak. Adorno az avantgárdban, például Schönberg zenéjében pillantja meg azt a pontot, ahol a műalkotás képes a kultúripar mechanizmusa alól kikülönülni.

Lukács ezzel szemben az avantgárdot a közvetlenség fetiszizációjaként utasítja el, és ehelyett a tárgy társadalmi genezisének feltárását tekinti kiűtnak az intenzív totalitásként értett realista műalkotásban. Előadásomban kitérek a két filozófus eltérő Marx-olvasatainak implikációira, továbbá a saját politikai pozícióikból adódó különbségekre is. Végül azt a kérdést is fölteszem, hogy milyen aktuális relevanciája lehet, ha lehet ma a fenti marxista kiindulópontú esztétikai elméleteknek, illetve műkritikai gyakorlatoknak.

Dobó Gábor

[Kassák Múzeum – Petőfi Irodalmi Múzeum]

Kapitalizmus és radikális képzelőerő az avantgárd folyóiratokban

Peter Bürger sokat hivatkozott, ma már klasszikusnak számító avantgárdelmélete szerint az avantgárd szubverzív és piacellenes volt. De mi a helyzet azokkal az első világháború utáni avantgárd / avantgárdból kinövő / avantgárddal érintkező művészekkel és irányzatokkal, akik és amelyek a nem-produktivitást hirdető Duchamp, valamint az üzleti vállalkozásokat felépítő Le Corbusier közötti spektrumon mozogtak?

Az 1910-es és 20-as évekbeli magyar avantgárd művészek és szerkesztők jelentős része éppen ilyen volt. Elég néhány cikk címét felidézünk, hogy ez világos legyen: Kassák Lajos: A plakát és az új festészet (Ma, 1916); Gerő György: A konstruktivizmus és a kereskedelem (IS, 1924); Bortnyik Sándor: Művészet és üzleti élet (Új Föld, 1927). Ezek a szerzők, miközben baloldali mozgalmakban vettek részt, írásaikban nemcsak kritizálták, hanem inspirációt is találtak az akkori kapitalizmus olyan jellegzetes jelenségeiben, mint a fordizmus, a taylorizmus, a standardizálás és a racionalizálás.

Előadásomban velük, folyóirataikkal és azok európai kontextusával foglalkozom a tág értelemben vett kapitalizmushoz való viszonyuk szempontjából. Arra keresem a választ, hogy milyen politikai gazdaságtani elképzelések rajzolódnak ki a magyar avantgárd művészek folyóirataiból és elméleti szövegeiből? Hogyan illeszkedett ez a művészetfelfogásukhoz? És a kultúratermelésben betöltött saját szerepükhöz? Lapjaik sajtópiaci pozíciójához?

Ezeket a különböző síkokat a periodikakutatás (periodical studies) gazdasági, politikai és kulturális beágyazottságokat egyaránt átfogó szempontrendszer segítségével tekintem át. Hipotézisem szerint a vizsgált lapok egy, a háború után rövid ideig fennálló konstellációban születhettek meg. Néhány évig legfőbb ambíciójuk volt, hogy egyfajta radikális képzelőerőt alkalmazva – legalább folyóirataikban – újraprogramozzák a fordista termelési logikát és átírják a tömegkultúra jelrendszerét, hogy azokból egy társadalmi utópiát konstruáljanak. Törekvésük nem csupán elméleti volt; igyekeztek szövetséget kötni gazdasági szereplőkkel. Végigkövetem, hogy ez milyen hosszú távú polarizáló hatást gyakorolt a mezőre. A húszas évek végére az egykori avantgárd szerkesztők egy része modernista villák tervezése, egy másik része illegális szavalókórus-próbák miatt járt ki Hűvösvölgybe.

Fogarasi György

[SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék]

Az adomány mint zsákmány: Máté és Marx a pénzmagról

Kevés híresebb és irodalomtudományi szempontból izgalmasabb helye van az Újszövetségnek a magvető példázatánál, melynek képsora nem csupán a keresztény tanítás mikéntjének, hanem általánosabban a közlés és a megértés problémájának is emlékezetes megfogalmazását kínálja, s így nagyban meghatározza a parabolák modern irodalmi és nyelvfilozófiai diskurzusát egészen Franz Kafkáig vagy Thienemann Tivadarig. A magvető paraboláját (első sorban annak Máté-féle változatát) mint afféle meta-parabolát, azaz mint önértelmező, önmagát allegorizáló képsort az interpretatív sokszorosítás vagy meghatványozás képzete uralja, amit egy másik nevezetes példabeszéd, a talentumok parabolája, egy másik képsorhoz, a kapitalizáció (a pénzmag fiatalításának) kérdéséhez köt. Ez utóbbi kérdés legnevesebb modern kori gondolkodójaként Marx volt az, aki a tőkefelhalmozás végtelen formalizmusát elemezve az eredeti felhalmozás hogyanjára is rákérdezett, rablásként írva le a tőkeképzés eredeti pillanatát.

Az előadás arra tesz kísérletet, hogy e távoli és sok szempontból eltérő, ám mégis látványos párhuzamokat mutató szövegek egymás mellé állításával egyrészt feltárja adományozás és rablás szerkezeti hasonlóságát, anökonomikus jellegét (s ennyiben az adomány zsákmány-voltát), másrészt feltárja azt a mindkettőben felfedezhető kétlépcsős logikát is, mely Máténál egy előzetes adományt feltételez a későbbi adományok megsokasítása mögött, Marxnál pedig egy előzetes rablást a kapitalista kizsákmányolás kezdeténél, harmadrészt pedig rámutasson a kapitalizáció fonák oldalán jelentkező „dekapitalizációs” folyamatra is, amely a kezdeti adományból nem részesülők, avagy a kezdetben kisémmizettek oldalán jelentkezik. Az elemzést az irodalmi és kritikai hagyományra (Defoe, Balzac, Kafka, illetve Szent Ágoston, Benjamin Franklin, Walter Benjamin stb.) tett szórványos utalások szegélyezik.

Halmos Károly

[ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék]

A nemzeti kultúra mint piac és üzem

Az előadás piaci jellegű (úgy mint szolidaritás, szabad kooperatív tevékenység, alkuk sorozata, önkéntes csere) és üzem-jellegű (úgy mint alárendelődés a karizmatikus tekintélynek, utasítások és rendelkezések, szervezett és megtervezett csere) elemek jelenlétét és kölcsönhatását vizsgálja a nemzeti kultúra fogalmában.

Hansági Ágnes

[SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszék]

Irodalmi piac vagy piacositott irodalom: Jókai Mór szerepei a kapitalista irodalmi termelési módban

N. N. Feltes a kapitalista irodalmi termelést az irodalom elsődleges médiumának tekintett könyvre fókuszálva háromtényezős folyamatként írta le (író, kiadó, kereskedő). Mivel azonban a 19. századi kontinentális irodalmi piacon az irodalom könyvet megelőző médiuma az első világháborúig a napi- és (kisebb mértékben a) hetilap vagy folyóirat, ezért a kontinentális Európában a 19. század második felében a kapitalista irodalmi árutermelés ötszereplős. Az író, a könyvkiadó és a könyvkereskedő mellett ebben a kontinentális modellben fontos szerepet kap a coautorként értett lapszerkesztő és a tárcaügynökség. Mindennek azért is lehet különös jelentősége, mert ezek a tényezők nemcsak a szövegáru terjedését, hanem az irodalom jogi keretrendszerét és az írói szereplehetőségeket is befolyásolják a kapitalista irodalmi termelési módon belül. Jókai az irodalmi piacon több szerepben van jelen. Nemcsak szerzőként, a szöveg-áru tulajdonosaként, hanem szerkesztőként és lapkiadóként is aktív résztvevője az irodalmi termelésnek. Fontos tisztázni azonban azt a kérdést, miként viszonyulnak Jókai különféle professziói egymáshoz. A prekapitalista irodalmi termelési mód differenciálatlansága vagy a kapitalista irodalmi termelési mód differenciáltsága tette számára lehetővé ezt a 19. századi Európában egyébként nem ismeretlen „szerephalmozást”?

Hász-Fehér Katalin

[SZTE Magyar Irodalmi Tanszék]

Tragédia szabadversenyben. Az ember tragédiájának alternatív olvasata és az irodalomtörténeti kumuláció néhány kérdése

Az ember tragédiája értelmezéstörténetében hagyományosan – mint "Madách jelene"; – a londoni szín kapcsolódik a kapitalizmus kérdésköréhez. Más olvasatban azonban a mű egésze is megközelíthető a kapitalizmus olyan fogalomkészletével, mint a magántulajdon, haszon, tőke, felhalmozás, tömegesedés, popularizálódás, verseny. Ehhez azonban több területen is újra kell gondolni mind a szöveget, mind az értelmezéshagyományt: valóban működik-e, működtethető-e a recepciótörténet egyik markáns vonulatában domináló hegeli dialektika-elv, illetve a más interpretációs vonulatokban hangsúlyos kettősség- és sokféleség-elv; milyen struktúrák rajzolódnak ki a szövegben ezen elvek kiiktatásával; változik-e a történelmi és jövőszínek értékhierarchiája és feloldódnak-e azok az ellentmondások, amelyek az értelmezéstörténetben a viták nagy részét indukálták. Külön – immár diszciplináris – kérdésként merül fel ugyanakkor a felhalmozódás ténye, ami általánosabb irodalomtudományos következtetéseket is lehetővé tesz: milyen elméleti perspektívákból közelíthető meg, hogyan kezelhető, leírható-e a tőkés társadalom szerkezeti modelljének segítségével a mű köré az elmúlt másfél évszázadban felépülő hatalmas értelmezéstörténeti anyag, mely burokként zárja körül a szöveget.

Hegedűs Béla

[Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet]

Szavak piaca. A nyelv és a szavak metaforái a kora újkortól a magyar irodalmi megújulásig

A kora újkortól kezdve általánosan elfogadottá vált, hogy a kialakuló tudományok művelése nyelvelméleti okokból leginkább az anyanyelven lehetséges. A partikuláris nyelveket, illetve azok szókészletét különböző mértékben tartották alkalmasnak a valóság lehető legteljesebb leírására. Az anyanyelvekkel való foglalkozás egyik legkorábbi metaforája a „kincskeresés”, ami az adott nyelvben rejlő lehetőségeket, azok feltárását a vagyonossá válás hasonlatával írta le. Leibniz – nyilván nem előzmények nélküli – nyelvfilozófiája, különösen az Unvorgreifliche Gedanken című írásában szakít ezzel a megközelítéssel, s a szavakat már a (váltó)pénzhez hasonlítja, ahol az érték alapja immár a közmegegyezés. Előadásomban egyrészt ezt a folyamatot mutatom be, másrészt hazai példákat hozok ezek magyarországi hatására.

Hites Sándor

[Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet]

Irodalmi érvek a kapitalizmus mellett annak bukása előtt

Az előadásban két amerikai irodalmi művet vetek egybe. Elsősorban Ayn Rand 1957-es Atlas Shrugged című regényéről beszélek majd. A haszonvágyat, a birtoklást és a pusztítva teremtő versenyt (szemben a szolidaritással, a „társadalmi felelősségvállalással” és az „esélyegyenlőséggel”) az emberi alkotóerő végső mozgatóiként ünneplő művet a 2008-as gazdasági válság idején fedezték fel újra; szerzőjével együtt gyűlölet és rajongás egyaránt övezi. A másik szöveg, Ralph Nader Only the Super-Rich Can Save Us! című 2009-es regénye, amely az Atlas Shrugged filantrokapitalista átíratoként is felfogható, inkább nevetség tárgya.

Lengyel Imre Zsolt

[ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék]

Újságírás, közönség, irodalom: az induló Nyugat önlegitimáló retorikájáról

A Nyugat indulása körüli állásfoglalások történetét az irodalomtudomány szokásosan a „rég” és „új Magyarország” közötti küzdelem mitikus terébe helyezve beszélte el; az írói megélhetés és önmenedzselés kérdéseit középpontba állító előadásom egy alternatív narratíva alapvonalait kívánja felvázolni. Kiindulópontom a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja, amely a „legújabb irodalommal” kapcsolatos vélemények egyidejű dokumentálását tűzte ki célul; a megszokott szembenállások helyett azonban e kötet számos szerzőjének írásából egy olyan társadalom képe rajzolódik ki, amelyben a sajtó működése egyre fokozódó mértékben ellehetetleníti színvonalas irodalmi művek létrejöttét: az újságok az írókat kisigényű, rövid határidőre elkészíthető művek alkotására kényszerítik, ennek az elaprózódó termelésnek pedig egyre kevésbé lehetséges alternatíváját elképzelni, hiszen a sajtó egyúttal a közönség szabadidejét és kulturális célokra szánt kiadásait is leköti. A közönség, sajtó és irodalom viszonyát egyre inkább aporetikusnak mutató, széles körben elfogadottnak tűnő diagnózis viszont nyilvánvaló feszültségben állt azzal a korabeli liberális-antiakadémikus diskurzussal, amely a közönségsikert tekintette az irodalmi érték hiteles bizonyítékának, és amely a válságjelenségeket (mint a lanyguló érdeklődés vagy a külföldi szerzők könyveinek preferálása) elsősorban az írók hiányosságaival magyarázta, és azok megszüntetését is az ő felelőségükbe utalta – e háttér előtt válhatnak jelentőssé olyan írások, mint egy Nyugat-matiné megnyitószövege Ignotustól, amely újfajta, a művész előtti „alázaton” alapuló szerepet jelölt ki a közönség számára. Ignotus érvelésének lényege, hogy „a művészet megváltozhatatlan törvényei” szerint semmilyen elvárás nincs értelme megfogalmazni a művész által is kontrollálhatatlan módon létrejövő műalkotásokkal szemben, tehát mindenkit, aki ilyeneket alkot, íróként kell elfogadni – a mindezt tudomásul vevő, „az írók iránt türelemre” szoktatott, az „irodalmi” és egyben a „nemzeti s társadalmi” érdeket szolgálva az írók „anyagi ellátottságát” is biztosító olvasók pedig már segíthetnek létrehozni „az irodalmi levegőt” Magyarországon. A strukturális-financiális patthelyzetet Ignotus tehát retorikailag, a korábbtól eltérő praxist megalapozni képes teorémák népszerűsítésével igyekezett feloldani – előadásomban ezeket elemezve szeretném bemutatni, miért gondolom a „perzekutor-esztétika” elleni küzdelmet az irodalomfinanszírozás kérdéseinek összefüggésében is értelmezhetőnek.

Maróthy Szilvia

[Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet]

Monopóliumból közkinccs: Tudásáramlás és kutatásértékelés az irodalomtudományban

Az előadás első része áttekintést nyújt a bölcsészettudományi, azon belül irodalomtudományi kutatások területén már alkalmazott kutatási adatkezelési és kutatásértékelési ajánlásokról, gyakorlatokról (pl. FAIR Alapelvek, DORA, Plan-S), valamint a gyakorlatban mutatkozó hiányosságokról. A nemzetközi ajánlások, szakirodalom áttekintésén túl a magyarországi helyzetről is körképet ad. A tudományos kutatások nagy mennyiségű tartalmat, adatot termelnek, a tartalommal való gazdálkodás (és hatalomgyakorlás) pedig részint profitorientált cégek monopóliumává vált. Ennek eredményeképp mára a kutatók által "termelt" tudás körforgása és annak értékelése is piaci szempontok által meghatározott. A piaci szemlélet a közintézmények működtetésében is egyre meghatározóbb, így a tudástermelés (intézményi és személyi) aktorai is arra kényszerülnek, hogy eredményeikre termékként tekintsenek, a tudás áramlását megakasszák. Szerencsére azonban egyre több szervezet és intézmény dolgozik azon, hogy ez megváltozzon, a kutatási eredményeket közkinccsé tegye -- az előadás másik része ilyen példákat vonultat fel.

Mészáros Gábor

[Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet]

Nemzeti kultúra, nemzeti ipar és kapitalizmus az 1840-es években

Kossuth Lajos lapjában, a Pesti Hírlapban fontos téma volt a honosítás, a nemzeti gyárvéd-egyesületek kérdése és a nemzeti kultúra intézményi formáinak (pl. olvasóegyletek, Casino) közösségi szolgálata és hasznossága.

Előadásomban – többek között – Beöthy Zsigmond (1819–1896) publicisztikáit vizsgálom meg. Beöthy szépíróként is ismert volt a korban, s komoly politikai pályát futott be. A '40-es években több publicisztikájában tárgyalta a honosítás kérdését, s egy helyen kitért Robert Owen gyárainak struktúrájára. Értelmezésében Owen gyáraiban a dolgozók nem napi díjat kapnak, hanem a nyereségből részesednek. A termelés mechanizmusának alapvető különbségeire azonban – ezen a szöveghelyen – nem reagált.

Előadásomban igyekszem körüljárni, hogy a korabeli irodalomban és publicisztikában reflektált-e – és ha igen, milyen módon – a gazdasági rendszerek (s a nem-gazdasági alrendszerek) kapitalista dinamikája.

Rózsafalvi Zsuzsa

[Petőfi Irodalmi Múzeum]

A Révai testvérek és a „kapitalista könyvirodalom”

A XIX. század első felében megalakult családi- és magán alapítású könyvkiadók a század második felére részvénytársaságokká szerveződtek át, melyben az alapítók vagy leszármazottaik csak résztulajdonosokká, részvényesekké váltak. A nagyüzemi lap- és könyvkiadás biztosítása banki- és magántőke bevonását tette szükségessé ehhez a folyamathoz. Az információrobbanás következtében új lapok alakultak, új újságtípusok jelentek meg a piacon, a folyóiratok körül csoportosuló szépírók kötetben is kiadták műveiket. A részvénytársaságok a kínálat és kereslet elve alapján újabb és újabb tematikus könyvsorozatokat jelentettek meg, melynek marketingje is megváltozott. Ebben a folyamatban két kiadó járt élen: a Franklin Társulat és a Révai Testvérek, akik előbb közös vállalkozásokban próbálták a fellelvőpiacot kiszélesíteni, a századelőn már riválisokká váltak, s 1912-ben került sor a Franklin-Révai perre. A per visszahangjai a legszélsőségesebb kapitalista könyvkiadás versengéseként aposztrofálták az esetet, elmarasztalva a "részüzlet"; különféle módszereit alkalmazó, agresszív terjesztési módot. Révai Mór János, aki a jogi procedúrából vesztesen került ki, reagált a "kapitalista könyvkiadás"; rá irányuló vádjára, melynek egyik hangadója, Köhalmi Béla a Huszadik Században fogalmazta meg élehangú kritikáját.

Előadásomban az átalakulási folyamat mögött zajló gazdasági-kulturális tendenciákat vizsgálom a „kapitalista könyvkiadás” szintagma értelmezése érdekében.

Santaveczi Anita

[ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola]

Nőnevelés és gyermeknevelés a didaktikus gazdaságtani próza tükrében

Az előadás a gazdaságtan és az irodalom kereszteződésében létrejövő didaktikus prózai műfajok közül tekinti át a nőnevelés és gyermeknevelés témaköréhez kapcsolódóakat.

Mary Wollstonecraft *Original Stories from Real Life* című 1788-as könyvének megcélzott olvasói gyermekek és fiatal lányok. A szöveg kerettörténetében két fiatal lány nevelődésének lehetünk a tanúi, akiket Mrs. Mason oktat különböző morális történetek útján. A szövegeket egy-egy nagyobb erkölcsi útmutatás foglya össze és ezeknek a morális történeteknek gyakori témája a gazdaság működése, a pénz helyes kezelése, a takarékoság fontossága és az adományozás szerepe. Maria Edgeworth *Practical Education* című könyvének ugyancsak visszatérő témája a női erényként megjelölt gazdaságosság és takarékoság. Edgeworth külön fejezetet szentel a gazdaságosság fontosságának bemutatására a nők, fiatal lányok és gyermekek életében, mivel úgy gondolja, hogy a gazdaságosság női erény, amelyet meg kell tanítani a fiatal lányoknak, hogy elkerüljék a pazarlást a vásárlásaik során.

A kutatás célkitűzése annak vizsgálata, hogy az angolszász irodalomban nyomon követhető műfaj, hogyan jelenik meg a 19. századi magyar irodalomban. A kutatás során vizsgálat alá veszem a hazai női, illetve gyermeklapok gazdaságtani vonatkozásait. A Magyar Lányok és a Nefelejcs lapjain gyakori téma a pénzszerzés, a gazdaságosság és a takarékoság fontossága, amely nevelés és gazdasági érdekek szoros kapcsolódását mutatja. Tutsek Anna ifjúsági regényei és elbeszéléskötetei didaktikus szándékkal íródtak, amelyben ugyancsak követhető a pedagógia és a gazdaság szoros kapcsolódása. Tutsek korai elbeszéléskötetei már szem előtt tartják a nők gazdaságba való belépését. A fenyvesek közül és a Magunkról szereplői olyan fiatal lányok, akik már tudatosan választanak maguknak pályát, amelyben a gazdasági szempontok döntőnek mutatkoznak. Tutsek Cilike-sorozatában a ballövésesek folytán okuló Cili próbálja elsajátítani többek között a helyes pénzköltés tudományát, ugyanis „A vásárláshoz érteni kell.”

Seregi Tamás

[ELTE BTK Esztétika Tanszék]

A remekmű ára

Előadásomban Émile Zola 1884-ben megjelent L'Oeuvre (A mestermű) című regényét fogom elemezni. Célom annak bemutatása, hogyan számol le Zola a remekmű (chef d'oeuvre) romantikus eszméjével és eszményével, és hogyan helyettesíti azt – Bourdieu fogalmával élve – a művészeti mező társadalom-, sőt természettudományos leírásával. Az elemzés alkalmat ad számomra arra is, hogy reflektáljak Bourdieu művészetelméleti főművére (A művészet szabályai), amelynek véleményem szerint Zola a titkos főszereplője, ez a regény mégis említés nélkül marad benne.

Székely Örs

[Babeş-Bolyai Tudományegyetem Doktori Iskola]

Üdvösség mint akkumuláció. Eredeti tőkefelhalmozás a kora újkori meditációs irodalomban

Az eredeti felhalmozást Marx a tőkés termelési mód előtörténeteként határozza meg, később azonban David Harvey és Nancy Fraser az eredeti felhalmozásról, mint a kapitalista termeléssel egyidejű, azzal komplementer bekerítési, kisajátítási módról beszélnek – olyan folyamatként, amely immár nem kizárólag a gazdaság szférájában megy végbe, hanem társadalmi, kulturális szinten is (vö. Fraser kiterjesztett kapitalizmus-meghatározását, „institutionalised social order”), a tőkés termelési mód feltételeit biztosítva.

A 17. századi Magyar Királyság egyszerre volt az európai világgazdasági rendszer, és azon belül a Habsburg-monarchia perifériája. Mivel az ország maga éléskamraként szolgált és leginkább exportra termelt, nem történt számottevő, országon belüli tőkefelhalmozás a szó gazdasági értelmében – az ellenreformáció (tágabban értve a felekezeti képződés folyamata) viszont annál inkább rendelkezett ilyen vonzattal: a katolikus tábor Werbőczynek a jobbágy birtokképtelenségét kimondó cikkelyeit idézve keretezte át a vallásszabadság problematikáját tulajdonjogról szóló vitává; az áttért arisztokráciát megszólító, főképp jezsuita indíttatású használati irodalom az adóssággént értett bűn, a Deus creditor és a testi-lelki javak helyes használatának koncepcióit népszerűsítette; a barokk retorika új, csodálatkeltő stílusa, elmés szóképei, allegorikus-emblematikus látásmódja pedig jelölő és jelölt közti elcsúszást volt hivatott minél technicizáltabb halmozásokon keresztül helyreállítani, referenciátlanított jelek akkumulációját előidézve.

Mindhárom szintet átjárja maga a tőkefelhalmozás logikája: az akkumuláció során létrejövő gazdagság saját erőszakos eredetét elleplezve titokzatos és szent aurát ölt, saját közvetkezmény-mivoltát, mint okot mutatva fel. Az elemzésem célja rámutatni arra, hogy a tőkefelhalmozás paradigmaként hogyan változtatta meg nemcsak a tulajdonviszonyokat, hanem magát a nyelvet is, szövegimmanens céljainak teljes ellentétébe fordítva át a kora újkori épületes irodalmat.

ABSZTRAKTOK

T. Szabó Levente

**[Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi
Intézet]**

Irodalmi kalózok, iparlovagok, üzérek: a magyar irodalmi piac negatív szótára a 19. század közepén

A magyar irodalmi kapitalizmus látványos differenciálódására a 19. század közepétől nem csupán a növekvő irodalmi vállalkozói vagyonok vizsgálata enged rálátni, hanem az a szóródó és árnyalt nyelv is, ahogyan egyre több irodalmi jelenségről és szereplőről az irodalom gazdasági logikájában beszélnek. Előadásom azt kísérli meg átlátni, hogy hányféle logikát és milyen fantomképeket rajzol ki az irodalmi kapitalizmus visszaéléseiről, visszaéléseiről, kárvesztettjeiről szóló 1850-1870 közti diskurzus, s a magyar irodalmi hivatásosodásnak milyen jelenségeire és fázisaira enged rálátni.

Tóth Kálmán

[Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont]

A kapitalizmus apológiája és kritikája

Gorove István Nyugot című útleírásában Gorove István (1818–1881) politikus és író, a kiegyezés után ipar- és kereskedelemügyi miniszter, majd a Szabadelvű Párt elnöke 1842–1843-ban tett nyugat-európai utazásáról Nyugot. Utazás külföldön című, 1844-ben két kötetben kiadott irodalmi értékű útirajzában számolt be. Előadásomban a Gorove hollandiai és angliai tartózkodását elbeszélő részekre fókuszálva teszek kísérletet a kapitalista gazdasági és társadalmi viszonyokra vonatkozó narratív reflexiók ambivalenciájának bemutatására, valamint irodalom- és eszmetörténeti kontextualizálására.

Amsterdami látogatása kapcsán Gorove a holland pénztőke befektetői nézőpontjából vizsgálja a tökehiányos Magyarország helyzetét. Az Angliai tartózkodását bemutató fejezetek fontos elbeszélői a kapitalizmus akkori mintaországának, Nagy-Britanniának gazdasága, társadalmi és politikai berendezkedése. Széchenyivel ellentétben nem idealizálja az ottani viszonyokat, a polgári átalakulást azonban szükségszerűnek és elkerülhetetlennek tartja.

Elkötelezett liberális, a haladás híve, azonban a "fejlett Nyugat" árnyoldalait is észreveszi, és felhívja a figyelmet a mintakövető modernizáció során elkerülendő hibákra a közjó szempontjából. Észreveszi az angol munkások nyomorát, amelyet a magyar paraszt életkörülményeivel összehasonlítva is súlyos problémának tekint. Nézetei szerint a kapitalista modell a jövő Magyarország számára is, de tanulni kell Anglia példájából, hogy mitől kellene óvni magunkat. Nyitottnak bizonyul a kapitalista viszonyok polgári keretek között történő megreformálási kísérleteire, sőt a radikális változást akaró "socialismus és communismus" elméleteire is odafigyel.

Gorove művében széles olvasottságról bizonyoságot téve veti össze a megtapasztalt gazdasági gyakorlatot a kortárs elméleti szakirodalom téziseivel. A kapitalista gazdasági modellre vonatkozó elméleti reflexiókkal kapcsolatban kifejti saját véleményét is, melynek fő vonatkoztatási pontja Magyarország polgári reformok útján történő felvirágoztatásának gyakorlati megvalósítása.

ABSZTRAKTOK

Weiss János

[Pécsi Tudományegyetem BTK Filozófia Tanszék]

Kapitalizmus és kultúra. A kritikai társadalomelemzés kialakulása - tudománymetodológiai megközelítésben

Előadásomban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy a 19. század végén kibontakozó kultúratudományos diskurzus hogyan határozta meg, illetve hogyan alakította át a kapitalizmus általános elméletét. Ez az átalakulás vezetett a kritikai társadalomelemzés különböző koncepcióinak kialakulásához. E koncepciók közül a legfontosabbak: Max Weber gazdaságtörténete, Simmel pénz-filozófiája és a Frankfurti Iskola interdiszciplináris társadalomelmélete.

Előadásom így a Frankfurti Iskola induló programjának kontextualizáló újraértelmezésére (is) törekszik.